

Lukemisen ja kirjoittamisen käytännöt metodologisessa ristivalotuksessa

Kirsti Salmi-Niklander

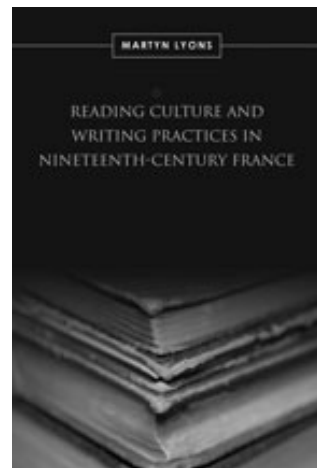
Martyn Lyons 2008. Reading Culture and Writing Practices in Nineteenth-century France. Toronto: University of Toronto Press. 245 s.

Lukevat ja kirjoittavat työläiset ja kansanihmiset ovat nousseet ajankohtaiseksi teemaksi sekä suomalaisessa että kansainvälisessä tutkimuksessa. Tutkimusalan merkittävimpiä edustajia on Martyn Lyons (University of New South Wales, Australia), joka on tutkinut itseoppineita kirjoittajia sekä luku- ja kirjoitustaidon yleistymistä 1800-luvun Ranskassa. Lyons on toinen pääpuhujia kirjahistorian SHARP-järjestön vuosikonferenssissa joka pidetään Helsingissä 17.–21.8.2010. Konferenssin pääteemana on *Book Culture from Below* eli kirjakulttuuri alhaalta käsin. Konferenssin esitelmissä tarkastellaan eri näkökulmista kansanihmisten (työväestön, talonpoikien ja maattoman maalaisväestön) kirjakulttuuria: kirjallisen kulttuurin omaksumista, itseopiskelun käytäntöjä, luku- ja kirjoitustaidon erilaisia muotoja (<http://www.helsinki.fi/sharp2010>).

Martyn Lyonsin tuoreeseen kirjaan *Reading Culture and Writing Practices in Nineteenth-century France* on koottu ja päivitetty monia aiemmin ranskaksi, espanjaksi tai englanniksi julkaistuja artikkeleita. Lyons on julkaissut myös uunituoreen lukemisen ja kirjoittamisen historian oppikirjan (2010) sekä toimittanut artikkelikokoelman (2007), jossa tarkastellaan ”tavallisten ihmisten” kirjoittamista eri maissa. Lyons on viime vuosina tehnyt yhteistyötä myös suomalaisten ja pohjoismaisten kirjoittavien kansanihmisten tutkijoiden kanssa (Kuismin & Salmi-Niklander 2008.)

Lyons hahmottaa kirjansa johdantoluvussa luku- ja kirjoitustaidon laajenemisprosessia länsimaissa 1800-luvun aikana. Koululaitosten vakiintumisen lisäksi vähintään yhtä tärkeitä olivat itseopiskelun käytännöt, joissa hyödynnettiin perhettä ja sukulaisia, naapureita, työtovereita ja työnantajia. Sivistyneistö ei nähnyt lukuhalun leviämistä kansan keskuuteen pelkästään myönteisenä ilmiönä, vaan ”tuomiopäivän profetioissa” työläis- ja naislukijat kuvattiin propagandistien ja roskakirjallisuuden tuottajien hyväuskoisina uhreina. Uusien lukijoiden myötä tuli myös uusia kirjoittajia. Lyons näkee oivaltavasti sen, miten rajat suullisen ja kirjallisen kulttuurin välillä olivat häilyviä: myös sellaiset ihmiset kirjoittivat, joiden kirjoitustaito oli varsin epävarma.

Johdantoluvussa Lyons esittelee kiinnostavia metodologisia ja terminologisia kysymyksiä, joita hän soveltaa kirjan artikkeleissa. Hän perustelee sekä kvalitatiivisten että kvantitatiivisten tutkimusmetodien tarpeellisuutta lukemisen ja kirjoittamisen historian tutkimuksessa. Kokonaiskuvan hahmottamiseksi tarvitaan sekä määrällistä tietoa kirjallisuuden leviäkistä ja välittymisestä että mikrohistoriallista analyysia kirjoittamisen ja lukemisen käytännöistä, jota voidaan löytää henkilökohtaisista dokumenteista.

Lyons yhdistää metodologisia vaikutteita Robert Darntonilta, annalistiselta koulukunnalta sekä kirjallisuudentutkimuksen reseptiteoriasta (Stanley Fish, Janice Radway). Stanley Fishin tulkintayhteisö-termiä soveltaen hän määrittelee tutkimuskohteeseen lukijayhteisön (*reading community*). Lukijayhteisön jäsenet eivät välttämättä ole keskenään missään välittömässä kontaktissa, mutta he jakavat yhteiset kriteerit ”hyvän” ja ”huonon” kirjallisuuden arvioimiseksi sekä kirjallisten lajityyppien määrittelemiseksi. Vaikka 1800-luvun työväenluokkaiset lukijat ovat yksilöitä, he tulkitsevat lukemaansa yhteisestä sosiokulttuurisesta kontekstista käsin.

Vanhoja ja uusia bestsellereitä

Kirjan toisessa ja kolmannessa luvussa Lyons tarkastelee kirjojen julkaisemista ja kirja-kauppojen leviämistä 1800-luvun Ranskassa. Hän on saanut vaikutteita Robert Darntonin tutkimuksista, jotka käsittelevät vallankumousoppien leviämistä 1700-luvun Ranskassa. Darntonin tutkiman kielletyn kirjallisuuden sijasta Lyons kohdistaa kuitenkin huomionsa laajan lukijakunnan suosimaan valtavirtakirjallisuuteen. Hän rakentaa kokonaiskuvan 1800-luvun alkupuolen ranskalaisista best-sellereistä. Suosikkikirjailijoiden joukossa oli tunnettuja ja arvostettuja romaanikirjailijoita kuten Walter Scott ja Victor Hugo sekä viihderomaanien suoltajia kuten Eugene Sue. Koko ajanjakson kesto-suosikkeja olivat koululukemistoihin kuuluneet La Fontainen eläinsadut ja Fénelonin *Télémaque*. 1700-luvun perinnöstä muistuttivat Voltaire ja Rousseau, mutta myös uskonnollinen kirjallisuus ja keittokirjat olivat suosituimpien teosten joukossa.

1800-luvulla myös kirjojen välitys lukijoille kävi läpi perinpohjaisen murrosprosessin, kun kiertävät kirjojen kaupustelijat eli kolportöörit saivat väistyä kirjakauppaverkoston laajentuessa eri puolille Ranskaa. Leviämisprosessin muutos liittyi myös kirjallisuuden muuttumiseen. Esimerkkinä modernista, kansainvälisestä suosikkikirjailijasta Lyons käsittelee Jules Verneä, joka tiivistä melko kaavamaisissa romaaneissaan aikakauden rasistiset, imperialistiset ja seksistiset asenteet. Ehkä tämä oli Vernen suosion salaisuus, Lyons päättelee kärjekkäästi.

Itseoppineisuuden ydinkokemuksia

Kirjan kiinnostavimmassa artikkelissa Lyons vertailee omaelämäkerrallisia tekstejä kirjoittaneiden työläisten kulttuurisia asenteita ja sosiaalisia vastuksia eri Euroopan maissa, lähinnä Ranskassa ja Englannissa. Samalla hän hahmottaa itseoppineisuuden ydinkokemuksia. Itseoppineilla työläisillä oli Lyonsin mukaan viha–rakkaus -suhde muodolliseen opetukseen: he arvostivat suuresti oppia ja sivistystä mutta vastustivat samalla kiihkeästi sitä, että kouluopetus oli vain varakkaiden etuoikeus. Itseoppineet työläiset arvostivat porvarillisia kirjallisen kulttuurin normeja, mutta pysyivät kuitenkin uskollisina luokkaidentiteetilleen. Lyons esittelee monia koskettavia tarinoita työläisten ja maalaisköyhälistön intohimoisesta, lähes epätoivoisesta opinhalusta. Yhteistä heille oli valtava innostus sekä kauno- ja tietokirjallisuuden ”kaikkiruokainen” ahmiminen. Lukemansa pohjalta itseoppineet kirjoittajat kehittivät lennokkaita ja estottoman eklektisiä ajatusrakennelmia.

Suullinen kerronta ja ääneen lukeminen olivat tärkeitä elementtejä työläisten itseoppineudessa. Toinen tyypillinen piirre oli se, että työväenluokkaiset lukijat ja kirjoittajat lainasivat sekä kirjoja ja lehtiä että aiheita ja tyylikeinoja ystäviltä, naapureilta ja paikalliselta sivistyneistöltä kuten papeilta ja opettajilta. Kollektiiviset älylliset ponnistelut kompensoivat

niukkoja yksilöllisiä resursseja.

”Itseoppineet olivat tuomittuja improvisoimaan”, luonnehtii Lyons oivaltavasti: he varastivat aikaa, valoa, kyniä ja paperia työnantajilta tai muilta perheenjäseniltä. Vaikka itseoppineet kirjoittajat olivat usein riippuvaisia porvarillisten suojelijoiden avusta, heidän tavoitteenaan oli itsenäisyys ja emansipaatio. Luku- ja kirjoitushaluiset työläis- ja maalaisnaiset kohtasivat niin Suomessa kuin ulkomailla moninkertaisia vastuksia miehiin verrattuna. Tyttöjen ja naisten oli vielä vaikeampi kuin miesten löytää julkaisukanavia, mutta monet heistä kuitenkin onnistuivat tässä tavoitteessa.

Suullisen ja kirjallisen vuorovaikutus

Lyons suuntaa huomionsa myös suullisen ja kirjallisen kulttuurin raja-alueille. Hän arvioi kriittisesti ranskalaista tutkimusta nk. illanistujaisista (*veillée d’hiver*), jotka vastasivat suunnilleen suomalaisen talonpoikais yhteisön talkoita tai puhdetöitä. Ajankohtaisten töiden lisäksi näissä illanistujaisissa nautittiin virvokkeita, leikittiin seuraleikkejä ja kerrottiin tarinoita. Lyons arvostelee ranskalaisen Robert Mandroun tulkintaa, että illanistujaiset olisivat olleet merkittäviä kolportöörikirjallisuuden (*bibliothèque bleue*) välittämisen tilanteita. Lyonsin havaintojen mukaan illanistujaisissa luettiin varsin harvoin painettua kirjallisuutta, sen sijaan suullinen kerronta oli hyvin yleinen huvitusmuoto. Papisto vastusti illanistujaisia ja ne katosivatkin vähitellen 1800-luvun kuluessa.

Lukemisen muistitietohistoria (*oral history of reading*) on uusi metodinen suuntaus, jota Lyons puolustaa. ”Lukemisen käytäntöjen tutkijat ovat usein olettaneet, että ainoa hyvä lukija on kuollut lukija”, hän kärjistää luvun alussa. Lukemisen historiaa on dokumentoitu perunkirjoitusluetteloiden ja huutokauppatietojen avulla. Lukemisen muistitietohistoria voi kuitenkin tuoda esille työläisten ja marginaaliryhmien lukukokemuksia, jotka perinteisillä metodeilla jäävät tavoittamattomiin.

Lyons tutkii lukemisen kulttuuristen käytäntöjen historiaa. Kirjojen levittämisen, omistamisen ja lainaamisen lisäksi hän kiinnittää huomiota lukemiseen toimintana: Millaisia olivat lukutilanteet ja millaisiin sosiaalisiin toimintamalleihin ne liittyivät? Luettiin kirjoja yksin vai ryhmässä, ääneen vai hiljaa, kotona, työssä, sairaana, kylvyssä, junassa?

Kirjoittamisen historia on jäänyt vähemmälle huomiolle kuin lukeminen. Kirjoittamisen sosiaalishistoria tarkastelee kirjeitä ja päiväkirjoja kulttuurisina artefakteina: analyysin keskeisenä kohteena ovat tekstien sisällön sijasta kirjoittamisen lajien yleisyys ja käyttötavat, kirjoittamistilanteet ja -verkostot sekä kirjoittamisen konventiot. Lyons huomauttaa, että kirjeenvaihto ei 1700–1800-luvulla ole useinkaan ollut intiimiä ajatusten vaihtoa vaan paremminkin julkista ja kollektiivista toimintaa.

Kirje- ja päiväkirjatutkimus on kohdistunut pääasiassa sivistyneistön ja keskiluokkaisen kirjoittajien tuottamaan aineistoon, joten tutkimustuloksia täytyy soveltaa luovasti kansanhimisten kirjoittamiseen. Ensimmäinen maailmansota synnytti ilmiön, jota Lyons jonkin verran kärjistäen kutsuu ”kirjebulimiaksi” (*epistolary bulimia*). Sotilaat kirjoittivat rintamalta kotiin melkein päivittäin, vaikka sensuuri ja puutteellinen kirjoitustaito rajoittivat kirjeiden sisällön varsin lakoniseksi ja muodolliseksi.

Suomalaisia vertailuasetelmia

Monia Lyonsin tutkimia ilmiöitä on tutkittu myös Suomessa, erityisesti Lea Laitisen johtamassa Suomen Akatemian tutkimushankkeessa ”Kansanhimiset ja kirjallistuminen 1800-

luvun Suomessa” (2008–2011). Ruotsissa ja Suomessa luterilainen kirkko vaati lukutaidon alkeet, mutta kirjoitustaitoa pidettiin rahvaalle vaarallisena. Koululaitos vakiintui Suomessa myöhemmin kuin Lyonsin tutkimissa Länsi-Euroopan maissa. Monet Lyonsin havainnoimista itseoppineisuuden käytännöistä ja kirjallisen ilmaisun keinoista tulevat kuitenkin esille myös suomalaisten kansankirjoittajien keskuudessa, joiden aineistoja Anna Makkonen (2002, 2005) ja Kaisa Kauranen (2009) ovat toimittaneet lukijoiden ulottuville.

Myös Jules Vernen suosio kantautui Suomeen saakka, vaikkei hänen teostensa vaikutuksia täällä ole järjestelmällisesti tutkittu. Tutkimassani Högforsin ruukkiyhteisön työläisnuorten yhteisössä 1910–1920-luvulla hän oli yksi luetuimmista kirjailijoista Aleksis Kiven ja Jack Londonin rinnalla, ja Verne-vaikutteet näkyivät myös ruukkipoikien omista matkakertomuksissa (Salmi-Niklander 2004, 317–319).

Lyonsin tutkimusmenetelmät voivat vaikuttaa yhtä eklektisiltä kuin hänen esittelemiensä kansankirjoittajien ajatusrakennelmat: kirjojen levikin laskeminen, elämäkertojen ja päiväkirjojen sisällöllis-kerronnallinen analyysi sekä muistitietotutkimus ovat vaikeasti yhdistettävissä saman tutkimuksen aineksiksi. Perinteisen kirjahistorian sijasta Lyons määrittelee itsensä lukemisen ja kirjoittamisen käytäntöjen tutkijaksi. Kokonaisuutena Lyonsin kirja tuo mieleen tarinan tutkijoista, joista yksi tarkasteli norsun kärsää, toinen korvaa ja kolmas jalkaa. Näiden havaintojen pohjalta syntyneet norsu-tulkinnat olivat hyvin erilaisia, eikä kukaan niistä antanut kovin havainnollista kuvaa ”todellisesta” norsusta. Luku- ja kirjoitustaidon laajeneminen 1800-luvulla on eräänlainen ”norsu”, jonka lähestyminen vaatii lähteiden sinnikästä etsimistä ja luovaa uudelleen tulkintaa. Kansainväliset vertailut auttavat näkemään laajempia ilmiöitä kiehtovien yksilökohtaloitten taustalla.

Kirjallisuus:

Kauranen, Kaisa 2009 (toim.). Työtä ja rakkautta. Kansanmiesten päiväkirjoja 1834–1937.

Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Kuismin, Anna & Salmi-Niklander, Kirsti 2008. Askelia kirjoituksen kentällä. Kasvatus & Aika 2008 (3) [www-lähde]. < http://www.kasvatus-ja-aika.fi/site/?lan=1&page_id=134 > (Luettu 12.3.2010).

Lyons, Martyn 2007 (ed.). Ordinary writings, personal narratives: writing practices in 19th and early 20th-century Europe. Bern: Peter Lang.

Lyons, Martyn 2010. A History of Reading and Writing in the Western World. Basingstoke: Palgrave Macmillan.

Makkonen, Anna 2002 (toim.). Karheitte kertomuksia. Itseoppineiden omaelämäkertoja 1800-luvun Suomesta. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Makkonen, Anna 2005. Kadonnut kangas. Retkiä Ida Digertin päiväkirjaan. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Salmi-Niklander, Kirsti 2004. Itsekasvatusta ja kapinaa. Tutkimus Karkkilan työläisnuorten kirjoittavasta keskusteluyhteisöstä 1910- ja 1920-luvuilla. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Kirsti Salmi-Niklander on Helsingin yliopiston folkloristiikan dosentti.